

ВПЛИВ МІФІВ НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ БУТТЯ ОСОБИСТОСТІ

В статті розглянуто суть міфу. Зосереджено увагу на його універсальних функціях, що здійснюють вплив на розвиток суспільно-політичного буття. При цьому на конкретних прикладах робиться спроба довести, хто є суб'єктом міфотворення і яка мета цих міфів у суспільстві та бутті людини.

Постановка проблеми. Цілісний соціально-філософський аналіз міфологізації сучасної суспільної свідомості зумовлений, насамперед, тим, що глибинні перетворення способу життя і соціальної поведінки населення є невід'ємною ознакою трансформації суспільства. Сьогодні відбувається зміна основних принципів, на яких ґрунтуються стосунки між людьми, змінюється ціннісно-нормативна система поведінки людей, здійснюється відмирання старих і створення нових соціальних, ідеологічних, буденних міфологічних конструкцій, активне, хоч іноді й непомітне, впровадження їх у масову свідомість через засоби масової інформації з метою впливу та маніпулювання нею.

Позаяк міфологічні проекти пронизують усі сфери сучасного суспільства, то дослідження характерних рис сучасної міфології, шляхів та принципів утворення сучасних міфів, механізмів свідомої чи несвідомої міфологізації суспільної свідомості, а також впливу цих процесів на формування та задоволення сучасних духовних і матеріальних потреб є, на наш погляд, надзвичайно важливим. Адже саме міфологічне світобачення є, за певних обставин, одним із витоків формування як індивідуальної, так і суспільної свідомості. Вивчення природи та структури сучасних міфологічних конструкцій, визначення їх реальної ролі в мотивації соціально-політичної та морально-естетичної діяльності людей, шляхів та способів проникнення міфології в численні сфери суспільства, формування на цій основі певних алгоритмів поведінки соціальних груп є, безумовно, актуальним для соціально-філософського аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова розробка терміну "міфологізація" та його залучення до філософського вжитку в XIX-XX ст. відбулися завдяки працям Е. Тейлора, М. Мюллера, Е. Ланга, В. Вунджа, Л. Леві-Брюля, Е. Кассіра, Б. Маліновського – представників структурної, ритуальної і психологічної шкіл. З вітчизняних досліджень на рівні світової думки стоять праці М. Костомарова, О. Потебні, Ф. Вовка. Міфологізацію як прояв колективної свідомості розглядали Л. Леві-Брюль та К. Леві-Стросс, як прояв колективного несвідомого – К. Юнг, як вияв індивідуальних несвідомих бажань – З. Фрейд. Структураліст Р. Барт розглядав міфологізацію як процес створення певних знакових систем; Е. Кассіра вважає міфотворчість найвищим проявом духовної діяльності людей; відомі представники сучасної німецької та американської філософії М. Горкхаймер, Т. Адорно, Г. Маркузе, Е. Фромм та Ю. Габермас підходять до цієї проблеми в межах обґрунтування стратегії внутрішньої критики суспільних патологій.

Вагомим є внесок російських філософів у дослідження проблеми міфологізації: О. Лосєва – проблема виникнення архаїчного міфу та його природи, Я. Голосовкера – міфологізація як вияв творчої активності людини, М. Лівшиця – проблема співіснування міфології сучасної та давньої, А. Гуревича – дослідження міфологізації як елементу історичного розвитку ментальності та її впливу на соціокультурні форми життя суспільства. На особливу увагу заслуговують роботи П. Гуревича, Г. Дилигенського, М. Попова, В. Фефанова в царині дослідження типів, форм та механізмів функціонування соціальних міфів, праці С. Аверинцева та Н. Автономової з реконструкції психоаналітичних та постмодерністських підходів до означеної проблеми.

Значним є доробок вітчизняних філософів у розв'язанні проблем міфологізації. Принципові аспекти впливу міфології на розвиток форм суспільної свідомості досліджені у працях В. Шинкарука, В. Горського, А. Бичко, І. Бичка. Визначення соціального міфу через міф історичний здійснено у роботах М. Поповича. Тенденції використання технологій міфологізації в сучасній політичній боротьбі в українському суспільстві розглядаються у працях Ю. Баумана, проблема формування соціальної психології на ґрунті міфології – Н. Паніної та Є. Головахи, проблеми створення міфологічних орієнтирів в економічній сфері у процесі приватизації – М. Міщенко, поширення міфологем через засоби мистецтва – Н. Гончаренко та О. Левченко, парадоксальне відновлення міфологічної картини світу через прагнення до повного її заперечення та знищення – у дослідженнях І. Лисого.

Проте онтологічні та соціально-психологічні засади формування сучасної соціальної міфології та її впливу на розвиток форм суспільної свідомості не набули ще достатнього висвітлення в сучасній науці. Недостатньо дослідженими залишаються проблеми штучного створення сучасних міфів, вивчення механізмів їх розробки, розповсюдження та впровадження у масову свідомість через засоби масової комунікації.

Мета статті: розкрити вплив міфу на розвиток суспільства.

Завдання статті: 1) з'ясувати вплив міфу на свідомість людини; 2) визначити універсальні функції політичного міфу у житті суспільства.

Виклад основного матеріалу. Роль соціально-політичного міфу для людини і суспільства унікальна, універсальна, незамінна і, у міру демократизації і посилення ролі в житті суспільства інформації, стає багато в чому вирішальною тому, що саме в межах міфу відбувається формування людської свідомості й соціалізація особистості, а суспільство знаходить своє особливе "обличчя". Але головна заслуга його в тому, що він (міф) забезпечує функцію духовної самоорганізації суспільства, гармонізуючи відносини, виявляючи і засвоюючи соціальні цінності і пріоритети, з'єднуючи розум і підсвідомість, логіку і почуття, утілюючи їх в особливому психофізичному стані єдності зі світом, що робить світ людинозалежним.

Із ролі суспільно-політичного міфу можна зробити висновок, що в житті суспільства він виконує важливі соціальні функції, які, на думку А. Ставицького, мають універсальний характер. До них, як вважає дослідник, належать такі: світоглядна, епіместологічна, засвоєння і передачі уявлень масової свідомості [1: 2]. Останні дві функції мають вербальне значення. Саме на цьому наголошують В. Колотило та Л. Зубрицька. На їх переконання, міф є вербально оформленим, завдяки чому виступає ефективним засобом комунікації. Він – вираз міфологічних уявлень, словесна реакція на зовнішній світ, що не потребує логічної аргументації, але є зрозумілою для кожного учасника політичного процесу. Для нього не існує меж природного і надприродного, об'єктивного і суб'єктивного, причинно-наслідкові зв'язки змінюють зв'язки за аналогією та асоціацією. Міф є рефлексивним, тому що з самого початку несумісний з раціонально-критичними підходом до будь-якого явища, віддаючи перевагу емоційному змісту та суб'єктивному переконанню. Міф, а особливо сучасний політичний, встановлює певні цінності та норми, які сприймаються переважно на віру без раціонального, критичного мислення [2: 28-32].

Сутність міфу, зауважує Л. Харченко, не визначається його матеріальним носієм; не визначається й тим, про що він повідомляє. Сутність міфу полягає у прихованому від безпосереднього аналізу змісту, який міститься в міфі й потужно впливає на його споживача [3: 199-207]. Саме на цьому наголошує Р. Барт у своїх "Міфологіях": "Оскільки міф – це слово, то міфом може стати все, що покривається дискурсом. Визначальним для міфу є не предмет його повідомлення, а спосіб, яким воно передається; у міфі є формальні межі, але немає субстанціональних" [4: 265]. Отже, форма міфу інколи важливіша, аніж його зміст.

Політична міфологія є результатом особливої діяльності зі створення й поширення ідей-міфологем та інших уявлень про політику, здатних вплинути на об'єкт державного управління. Міфологія трансформує абстрактні соціально-політичні ідеали в конкретні образи, спроможні впливати на суб'єкт.

Отже, початковою формою людської свідомості на планеті Земля була міфологія. Міфологія як початкова форма людської суспільної свідомості є так само, як і філософія й релігія "світоглядною формою свідомості". Будучи початковою формою суспільної свідомості, вона формується на змістовій базі взаємодії людини зі світом.

Сьогоднішнє постіндустріальне суспільство характеризується особливою рисою – інформацією. Тобто, йдеться про такі властивості людини володіти інформацією, виявляти інформацію, обробляти і передавати її іншими. Отже, в основу діяльності людини XXI століття або постіндустріального суспільства покладена інформація, й залежно від того, наскільки людина зуміє розібратися в інформації, настільки вона зможе зайняти своє місце у суспільстві. Віднайдення людиною свого місця в структурі суспільства є дуже важливим, адже від цього залежатиме її майбутнє.

Однак, зважаючи на тенденції та інтенсивність розвитку інформації, людині важко охопити все, та і, можливо, цього не потрібно, адже вона (людина) не є "універсальним солдатом", вона є "біологічним механізмом", який потребує нормальних "умов експлуатації". Ці умови залежать від правдивої інформації, якої в сучасному світі, незважаючи на мережу інформації, дуже мало. Адже будь-яка інформація не розкриває до кінця усіх сторінок життя. І як наслідок – людина змушена утворювати міф, адже усім відомо, що той факт, який людство не може пояснити, або приховує, або змушене домислювати. Результатом таких домислів людини є народження міфу. Останній виступає у різних формах, залежно від сфери його дії: соціальної, політичної, економічної та іншої.

Така обставина дає право стверджувати, що міфи настільки опанували нашу свідомість, що без них ми не можемо уявляти наше життя; мало того, ми навіть не намагаємося їх заперечувати. Тобто ми не можемо відрізнити істини від міфу: в нашій уяві вони злилися воедино. І найбільш парадоксальним у цій ситуації є те, що, намагаючись оволодіти інформацією, людина, забувши про свій природний дар (мислення), навіть не силується розібратися у достовірності цієї інформації. Це пояснюється тим, що людина просто перетворилася на звичайного споживача інформації.

Аналогічне відбувається і в реальному житті з інформацією. Коли людина не здатна розібратися в інформаційному просторі, то потрапляє у тенета свого ж міфу. Однак доцільно відзначити, що суспільний міф набагато складніший, ніж будь-який інший, адже він утворюється на вже існуючому міфі. Тобто міф породив утворення ще одного міфу, і, в результаті, виник третій міф, а цей третій спровокує ще якийсь – тобто відбувається своєрідна ланцюгова реакція, яка створює цілу мережу міфів.

Прикладами такої мережі міфів є суспільно-політичне буття. І це дає нам можливість переконатися в тому, що сучасне політичне життя наповнене міфами. Ці міфи мають свої особливості: вони короткотривалі в часі, мають автора чи групу авторів, цілеспрямовані, призначені культивувати ілюзії тощо. Крім цих особливостей, сучасні політичні міфи, на думку В. Колотило та Л. Зубрицької, характеризуються наступним: відбувається одночасна синкретичність та біполярність, тобто, з одного боку, міф демонструє цілісну зрозумілу картину світу, усуваючи протиріччя, а з іншого – містить у собі біполярні конструкції – "ми – вони", "свій – чужий", "герой – ворог" тощо, на яких ґрунтується міф; просторово-часовий динамізм, тобто активізація міфологічних уявлень про час та простір; персоналізований характер міфологізації окремого політичного суб'єкта або інституту; маніпулятивний характер, тобто здебільшого використання міфів як засобу маніпулювання свідомістю [2: 28-32].

Доцільно зазначити, що сучасне суспільно-політичне життя переповнене різними міфами, які розділяють українське суспільство на своїх та чужих, східних та західних, героїв та зрадників. При цьому, як правило, всі політичні міфи з цієї проблеми утворені штучно, конкретною особою чи групою осіб, які переслідують єдину мету: "розподіляти і володарювати". У зв'язку з цим вони вдаються до утворення штучних ворогів як ззовні, так і всередині самої держави, а це, в свою чергу, сприяє тому, що суспільство на підсвідомому рівні сегментується і в результаті стає легше керованим. Прикладом сучасних політичних міфів, на думку О. Вишняка, є вступ України в НАТО та надання російській мові статусу другої державної [5].

Хотілося б відзначити, що, незважаючи на застарілість цих проблем, вони для нашого суспільства є вічними і розпочали свою міфотворчу ходу з моменту проголошення України незалежною державою.

Щодо вищезазначених міфів, то міф перший стосується того, що проти вступу в НАТО у нас більшість громадян, отже, – це воля народу. Якщо брати соціопитування, не важливо якої фірми, а тим більше здійснене Інститутом соціології, то бачимо, що за останні 15 років у будь-якому опитуванні переважна чи відносна більшість респондентів висловлюються проти вступу в НАТО. Тут було два стрибки: це 1999 рік – бомбування Югославії і, особливо, 2005 р. (після помаранчевої революції), коли стрімко зросла частка тих, хто виступав проти вступу України в НАТО. При чому це зростання відбулось ще до того, як було відіслано уряд Ю. Тимошенко у відставку і стався розкол помаранчевої команди [5].

Це приклад трирічної давнини, а сьогодні ми стали свідками того, як нова влада продемонструвала вміння розсіювати міфи, під впливом яких суспільство перебувало майже два десятиліття. Йдеться про те, що нинішня влада, дотримуючись статусу позаблокової держави, навіть не ставить питання про членство України в НАТО. Однак цей міф відіграв важливу роль свого часу у приході деяких політиків до влади, що дало їм можливість затримати розвиток суспільства, повернувши його не до майбутнього, а до проблем перегляду історії.

Інше питання – мова. Це теж міф про те, що більшість населення країни виступає за надання російській мові статусу другої державної. Так, якщо поставити запитання: "Чи підтримуєте Ви надання російській мові статусу другої державної?", то виявиться, що відносна більшість, але менше як 50% громадян, виступають за надання російській мові статусу державної. Ми в опитуваннях 2006-2007 рр. ставили три запитання, що стосувалися єдиної державної мови – української, забезпечення права на освіту, розвитку інших мов, як передбачено в Конституції України; цю позицію підтримали 65-70% громадян. При цьому ці ж громадяни (43-45%) підтримують надання статусу російській мові другої державної. Більше 30% тих, хто підтримує українську як єдину державну, готові проголосувати і за надання російській мові статусу другої державної [5].

Ми вважаємо, що такі результати залежать від того, хто проводив опитування. Результат референдуму з мови залежатиме від того, яке запитання буде на нього винесене. Якщо це буде питання про збереження української мови як єдиної державної при відповідних гарантіях російській мові та мовам національних меншин – буде обов'язково позитивний результат. Якщо буде винесено питання про надання статусу другої державної російській мові – все залежить від часу проведення цього референдуму.

Зрозуміло, що це не весь перелік суспільно-політичних міфів нашого буття. Однак вони відіграють важливу роль в управлінні суспільством, оскільки саме суспільство чи то не здатне, чи то не бажає відрізнити істину від міфу й сприймає все на віру. Як результат, наростає протистояння між

представниками різних верств суспільства. Таке протистояння простежується як по вертикалі, так і по горизонталі, а це, в свою чергу, призводить до того, що людина, суспільство, потрапивши в тенета міфів, не може визначитися, чого воно насправді хоче, і не може свої вимоги чітко поставити перед владою, адже за цими міфічними викругасами приховані справжні проблеми, які потребують нагального втручання представників різних верств суспільства з метою їх вирішення.

Ще один приклад міфів, що панують у свідомості українського суспільства наводить В. Лупацій. Зокрема, він зазначає, коли ми говоримо про те, що у нас сьогодні засилля популізму, панують соціальні стереотипи, це означає лише одне – провал владної верхівки та підконтрольної їй системи медіакратії у частині здійснення концептуальної влади, володіння умами, забезпечення легітимності влади та соціальної мобілізації. Іншими словами, якщо владна еліта нездатна забезпечити владу "над розумом", то виникає вакуум ідей, який стихійно заповнюється міфами та стереотипами [6].

Варто враховувати, що досить довгий час політики симулювали проблему об'єднання українського суспільства, яке самі штучно й поділили. Тобто, йшлося про консолідацію. У цьому питанні українська влада пішла шляхом найменшого супротиву. Замість артикуляції більш-менш зрозумілого національного проекту та презентації суспільству проекту майбутнього України, влада запустила "інтелектуальну жуйку", засновану на ідеології "відродження". Відтак, не маючи привабливого та соціально сприйнятливої проекту майбутнього, не можна домогтися спільного бачення минулого, тобто історії. Адже лише спільні цілі у майбутньому дозволяють сформуванню консолідовану проєкцію історичного минулого. Підтвердженням цієї ситуації є цілеспрямована діяльність экс-президента України В. Ющенка, який намагався переписати сторінки історії України, зокрема окремих її частин: Голодомор 1932-1933 років та діяльність ОУН-УПА. У цьому аспекті свій вклад в міфологізацію свідомості та української політики вносять і українські гуманітарії. Іноді здається, що вони прагнуть відтворити уявлення 60-70-х років про Україну, про наше становище у світі.

Наприклад, у нас домінує уявлення про те, що Україна є індустріальною державою. Дійсно, на рівні номінальної соціології, тобто за паспортом, у нас приблизно 70% населення мешкає у місті, 30% – у селі. Але реальна соціологія має справу з тим, яка кількість населення живе за тим чи іншим укладом. Якщо ми подивимося на реальні соціо-економічні уклади в Україні, то побачимо, що переважна більшість людей, які мешкають у малих містах та райцентрах, працюють не лише в установах та фірмах, а й на власних присадибних ділянках тощо. Відповідно частка людей, які належать до аграрного укладу, зростає мінімум до 40%. Відтак, якщо ми хочемо мати реальну точку відліку українського соціуму, то повинні усвідомити та визнати: Україна не є суто індустріальною країною, вона є індустріально-аграрною державою. Визнання вказаного факту змусить нас по-іншому аналізувати й оцінювати реальні загрози та виклики, які стоять перед країною.

Гуманітарії стабільно відтворюють радянську картографію та модель районування України. Наприклад, значна частина політиків та журналістів оперують такими конструктами, як Буковина, Крим, греко-католицький Захід. Але це штучні адміністративно-територіальні утворення, які виникли як інструмент управління в державах, до складу яких входили окремі території сучасної України. Наприклад, Буковина була "склеєна" свого часу мінімум із трьох різнорідних субрегіонів, з трьох малосумісних укладів.

З радянських часів ми чуємо міф про греко-католицький Захід. Але згідно зі статистикою, на тій же Волині домінує православне віросповідання. Взагалі, розмови про цивілізаційний розкол та розподіл України на канонічні території православ'я і греко-католицизму призводять лише до того, що ми закриваємо очі на експансію нетрадиційних релігійних культур, сучасних духовних практик та сект.

Важлива роль у міфотворенні належить історії. Прикладом цього є прийнята радянська схема історії, що всі ми походимо з Київської Русі, тоді як сучасна історіографія йде набагато далі: історія України ніколи раніше не рухалась тільки в напрямку "схід-захід", тому що ще був південь та північ, і ці орієнтальні впливи, які ми бачимо в історії, нікуди не зникли.

Не менш застарілі уявлення про світ лежать в основі дискусії щодо НАТО чи Євросоюзу. З одного боку, всі чудово розуміють і начебто й кажуть, що світ змінився, Європа втрачає цивілізаційне лідерство, формується багатополарний світ. Але, попри це, дискусія зводиться до європоцентричної схеми: НАТО, не НАТО... Це стовідсоткові уявлення періоду 60-х років.

Незважаючи на те, які в нас уклади, за 19 років після розпаду СРСР та подолання автаркії та закритості, в Україні створилося суспільство споживання. Це базова структура, яка впливає сьогодні на всі форми поведінки, оцінки політичних діячів і т.ін. Відповідно в межах суспільства споживання ключова роль та дієвість міфів визначається тим, наскільки вони здатні стати базою для формування брендів – бренду країни, національних та культурних брендів тощо.

Тобто, щоби домогтися успіху в управлінні соціумом, в його самоорганізації, з точки зору влади, еліт та гуманітаріїв, треба формувати не нову альтернативну міфологію, а міфологію, що здатна забезпечити успішні, міжнародновизнані бренди, проекти, тоді це буде визнаватись і в суспільстві.

Висновок. Сучасні політики активно звертаються до міфологізації навколишнього світу. Поготів міфотворчість стала важливим складником політичної комунікації. Тому від політичних лідерів залежить, чи стануть поширювані ними міфи позитивним інтеграційним началом, чи перетворяться на чергову маніпулятивну технологію впливу на свідомість українства.

Міфологічний світогляд існує за законами внутрішніх ціннісних взаємозв'язків, із яких вибудовується й ідеалізується більшість символів сучасності. У процесі міфологізації формується світобачення, життєві плани, спосіб життя, які "переводять" ідеї та символи в практичну площину. Відтак міфологічний світогляд наповнюється реальними образами. У створеній реальності образ дій людини, її культура, наука настільки взаємопов'язані, що міфологічність стає системною характеристикою світогляду. Щораз актуалізуються не лише образи, знаки та символи стародавніх міфів, а й сам підхід, сам принцип внутрішнього взаємозв'язку. Зрештою, наповнені позитивним змістом знаки, символи, ідеї слугуватимуть добрим підґрунтям для формування нової ціннісної парадигми.

Так, міфотворчість стає однією із сутнісних ознак мислення сучасної людини, а існування особистості у штучно створеному просторі політичних міфів – характерним явищем суспільно-політичного життя. Зрештою, міфологічна свідомість тісно переплітається з політичною, а отже, перетворюється на політичну складову. Це свідчить, з одного боку, про посилення взаємодії реальності та міфу в політичних процесах, а з іншого – спричиняє технологізацію політики. Використання політичних технологій безпосередньо пов'язано з маніпулятивним впливом на суспільну свідомість, елементом якого стають політичні міфи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ставицький А. Універсальні функції соціально-політичного міфу : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. філософ. наук. : спец 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" / А. Ставицький. – Сімферополь, 2003. – 19 с.
2. Колотило В. В. Архаїчні та сучасні політичні міфи / В. В. Колотило, Л. Й. Зубрицька // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2010. – № 16. – С. 28–32.
3. Харченко Л. Міфотворчість як дієвий чинник суспільно-політичного життя / Л. Харченко // Вісник Львівського університету. Філософські науки. – 2003. Вип. 5. – С. 199–207.
4. Барт Р. Мифологии / Р. Барт ; [пер. с франц. С. Зенкина]. – М. : Академический проект, 2008. – 351 с.
5. Вишняк О. Стенограма засідання "круглого столу" на тему: Соціальні міфологеми масової свідомості та політичне міфотворення. 18 квітня 2008 року [Електронний ресурс] / Олександр Вишняк. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=12785.
6. Лупацій В. Стенограма засідання "круглого столу" на тему: Соціальні міфологеми масової свідомості та політичне міфотворення. 18 квітня 2008 року [Електронний ресурс] / Володимир Лупацій. – Режим доступу. : http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=12785.

Матеріал надійшов до редакції 14.02. 2011 р.

Полищук А. С. Влияние мифов на общественно-политическое бытие личности.

В статье рассмотрена сущность мифа. Сосредоточено внимание на его универсальных функциях, которые влияют на развитие общественно-политического бытия. При этом на конкретных примерах делается попытка доказать, кто является субъектом создания мифов и какова цель этих мифов в обществе и бытие человека.

Polischuk O. S. The Influence of the Myths on the Social-Political Existence.

The article investigates the essence of the myth. The attention is concentrated on its universal functions which affect the development of social-political existence. The attempt is done to reveal on the concrete examples the subject of myths creation and the purpose of these myths in the society and in the human being.